

<p>انتشارات و نویسندگان متفاوتی با سرفصل‌های یکسان تهیه می‌شود که کتاب حاضر یکی از معتبرترین آن‌هاست. این کتاب پنجمین کتاب از مجموعه کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره‌ی ابتدایی است.</p> <p>کتاب بر اساس راهنمایی‌ها و پیشنهادهای مؤسسه «شورای ملی تحقیقات آموزشی هند» (NCERT) شکل گرفته است. این شورا به اصطلاح کیفیت و مشارکت در برنامه‌ریزی آموزشی تدوین کتاب‌های درسی و اصلاح روش‌های ارزش‌یابی در سطح مدارس می‌پردازد.</p> <p>هر فصل کتاب با رویکردی متفاوت از جغرافیا و تاریخ سروکار دارد. رویکرد تلفیقی به مباحث اقلیمی، تاریخی و اجتماعی از نکات حائز اهمیت در این کتاب است.</p> <p>هر درس به بخش‌هایی تقسیم شده و کلمات کلیدی هر درس برای جلب توجه دانش‌آموزان در متن‌های درسی، برجسته (های لایت) شده است تا دانش‌آموزان به جست‌وجوی معنای این کلمات در لغت‌نامه‌ها بپردازند.</p> <p>هر درس با نقشه‌ها و عکس‌های متنوع و متناسب همراه است. در صفحات انتهایی کتاب، دو نوع سؤال امتحانی برای آشنایی دانش‌آموزان و معلمان با نمونه‌ی سؤالات آورده شده است.</p> <p>تمرین‌های هر درس از چهار بخش تشکیل یافته‌اند: در بخش اول کلمات و اصطلاحات جدید درس و در بخش بعدی جملات کلیدی متن با عنوان «به خاطر بسپارید» آمده است. بخش سوم حاوی تمرین‌های متنوعی از جمله انواع سؤالات کوتاه پاسخ و جابجایی است. بخش چهارم شامل فعالیت‌های گزارشی است و در هر درس حداقل دو مورد گنجانده شده است. در این فعالیت‌ها با سؤال از دانش‌آموز، گزارشی در</p>	<p>اشاره</p> <p>تحلیل محتوای کتب درسی ایران و سایر کشورهای جهان از جمله اهداف مجلات رشد تخصصی است. در این شماره به بررسی تحلیل محتوای کتاب‌های مطالعات دوره ابتدایی هند پرداخته شده است.</p> <p>کلیدواژه‌ها: محتوای کتب درسی، مطالعات محیطی، آموزش جغرافیا، هند.</p> <p>مقدمه</p> <p>مواد و محتوای کتاب‌های درسی هر کشور متأثر از اوضاع تاریخی، اقلیمی، فرهنگی و اقتصادی همان جامعه است. کتاب‌های درسی یکی از عناصر مهم هر نظام آموزش محسوب می‌شوند. با تحلیل و بررسی اجزای دیگری هم‌چون قوانین و مقررات آموزشی، ویژگی‌های نیروی انسانی شاغل و عناوین درسی، می‌توان تصویری دقیق از نظام آموزشی هر کشور به دست آورد و به رویکرد یا رویکردهای برگزیده‌ی مسئولان آن نظام و شرایط ایده‌آل ترسیمی برای آینده‌ی آن جامعه نیز دست یافت.</p> <p>با توجه به موضوعات و وجود تنوع قومی، زبانی و مذهبی و حضور پررنگ استعمار در تاریخ هندوستان، کتاب‌های درسی این کشور را می‌توان منحصر به فرد دانست.</p> <p>مشخصات کلی کتاب</p> <p>نویسنده‌ی کتاب «مطالعات محیطی» نیل گاردنر و ناشر آن «دانشگاه آکسفورد» است. این کتاب به زبان انگلیسی^۱ و در سال پنجم مدارس هند تدریس می‌شود. کتاب ۱۴۰ صفحه، شش فصل و ۲۴ درس دارد. در تهیه و تنظیم کتاب‌های درسی هند،</p>
--	---

تحلیل محتوای

کتاب مطالعات محیطی

(تاریخ، جغرافیا و اجتماعی)

سال پنجم ابتدایی مدارس کشورهای هند

فرامرز نوده‌ی / دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی توسعه / آموزش و پرورش ناحیه ۵ مشهد

تصویر ۱. پشت و روی جلد کتاب درسی مطالعات محیطی سال پنجم هند

جدول مشخصات فصل‌ها و درس‌های کتاب مطالعات اجتماعی

شماره و عنوان فصل	شماره درس	عنوان درس	تعداد صفحات	عناوین فرعی درس	
۱. فهم عالم	۱	زمین	۴	طول‌ها و عرض‌های جغرافیایی، مدارها، نصف‌النهارها، زمان.	
	۲	نقشه‌ها	۱۰	نقشه‌ها، جهات فرعی و اصلی، رنگ‌ها، پلان‌ها، راهنما، مقیاس، کره‌ی زمین، مکان‌یابی به وسیله‌ی شبکه‌بندی	
۲. زندگی در گوشه و کنار دنیا	۳	آب و هوا و اقلیم	۵	سنجش دما و بارندگی، اقلیم، عوامل مؤثر بر اقلیم (فاصله از خط استوا، جهت بادها، فاصله از دریا، ارتفاع و رطوبت هوا).	
	۴	زندگی در بیابان	۶	آب و هوا، خاک و پوشش گیاهی، جانوران، مردم، کار.	
	۵		۶	آب و هوا، خاک و گیاهان، جانوران، مردم، کار، چمنزار.	
	۶		۶	آب و هوا، خاک و گیاهان، جانوران، مردم، کار، چمنزار.	
	۷		۵	آب و هوا، خشکی و گیاه، جانوران، مردم، کار.	
	۸		۶	آب و هوا، قطب شمال، قطب جنوب	
	۹		۵	آب و هوا، زمین و پوشش گیاهی، جانوران، مردم، کار.	
	۳. ارتباطات	۱۰	جاده‌ها	۶	بزرگراه‌ها، پل‌های هوایی، راه‌های زمینی
		۱۱	راه‌آهن	۶	موتور بخار، قطارهای باری، قطارهای برقی.
۱۲		خطوط هوایی	۶	-	
۱۳		راه‌های آبی و کشتی رانی	۵	-	
۱۴		دیگر اشکال ارتباط	۵	سیستم پستی، تلفن، تلگرام/تلگراف/تلیکس، ارتباطات ماهواره‌ای، رسانه‌های جمعی	
۱۵		زبان	۵	زبان، نوشتار، کاغذ، چاپ، ارقام	
۴. تغییرات سریع جهانی	۱۶	از بی‌پولی تا دارایی	۴	-	
	۱۷	مراقبت از خودمان	۵	طب مدرن	
	۱۸	تسهیل زندگی	۵	انقلاب صنعتی (قدرت، آهن و ذغال، بخار، سوخت‌های فسیلی، الکتریسته، منابع دیگر نیرو.	
	۱۹	بهبود وضعیت مردم	۶	سقراط، آبراهام لینکلن، کارل مارکس، مارتین لوتر کینگ، مهاتما گاندی.	
۵. زندگی در صلح و صفا	۲۰	سازمان ملل یک	۴	-	
	۲۱	سازمان ملل دو	۶	مجمع عمومی، شورای امنیت، شورای اقتصادی و اجتماعی، شورای قیمومیت، دادگاه بین‌المللی، دبیرخانه، برخی از آژانس‌های سازمان ملل	
	۲۲	هند و سازمان ملل	۴	جنبش غیرمتعهدها.	
۶. تاریخ حرکت‌های آزادی بخش هند	۲۳	بریتانیا در هند	۵	ورود بریتانیا به هند، بریتانیا مردم هند را ناخشنود ساخت.	
	۲۴	در مسیر آزادی	۶	کنگره‌ی ملی هند، جنگ‌های جهانی	

پاسخ خواسته شده است.^۳
عنوان و خلاصه‌ی فصل‌ها

فصل اول کتاب با عنوان «شناخت عالم»، درباره‌ی خورشید، ماه و زمین و مفاهیم مربوط به شناخت پدیده‌های طبیعی است. فصل دوم در ادامه‌ی فصل اول، به انواع آب و هوا و پوشش‌های گیاهی روی کره‌ی زمین می‌پردازد. فصل دوم، پر حجم‌ترین فصل کتاب است که فقط عنوان درسی و ۳۹ صفحه دارد. عنوان این فصل «زندگی در گوشه و کنار دنیا» است. میزان صفحات هر درس، ترتیب درس‌های فصل و سایر نکات مرتبط در جدول مشخصات فصل‌ها و درس‌های کتاب آورده شده است.

خلاصه‌ی فصل‌های ۱ و ۲: هنگامی که در طول شب و روز به آسمان نگاه می‌کنیم، آیا درباره‌ی کره‌ی زمین به فکر فرو نخواهیم رفت که چگونه در آسمان معلق است؟ آیا خورشید، ماه، ستارگان و سیارات با یکدیگر تفاوت دارند که خورشید انبوهی از گازهای در حال سوختن است که مانند یک ستاره در یک جا ثابت نیستند و

نور خورشید را انعکاس می‌دهند. زمین بر محورهایی در حال چرخش به دور خود و نیز به دور خورشید است که بر اثر آن، شب و روز و فصل‌ها به وجود می‌آیند. در این فصل مطالبی درباره‌ی شکل زمین بیان و بررسی می‌شود که بشر چگونه روش‌های مطالعه‌ی زمین را یافته است.

زمین از خشکی‌های بزرگ و کوچک و دریاها و اقیانوس‌ها تشکیل یافته است. آب و هوا در همه‌ی این مناطق یکسان نیست. آب و هوا در چگونگی ساخت خانه‌ها، نوع پوشیدنی‌ها، مشاغل، حمل و نقل، خوراکی‌ها و گذراندن اوقات فراغت تأثیر گذار است. از فصل سوم، از بار اقلیمی مطالب کاسته و بر محتوای اجتماعی آن افزوده شده است. در این فصل، انواع وسایل ابتدایی ارتباطی از جاده و انواع آن گرفته تا وسایل مدرن امروزی مانند رایانه و اینترنت معرفی می‌شود. فصل «ارتباطات» شامل پنج عنوان درسی، دربرگیرنده مطالبی بسیار متنوع و جالب همراه با نقشه و تصویر است. در هر صفحه حداقل یک تصویر یا یکی از انواع نقشه‌ها آورده شده که بر جذابیت مطلب افزوده است.

خلاصه‌ی فصل ۳: در این فصل شبکه‌های ارتباطی جهان مورد بررسی قرار می‌گیرد. شبکه‌ی ارتباطات، دنیا را به یک منطقه‌ی کوچک تبدیل می‌کند. امروزه ارتباط از یک نقطه به نقطه‌ی دیگر این سیاره آسان شده است. شبکه‌ی حمل و نقل، تمامی راه‌هایی را که ما می‌توانیم از یک نقطه به نقطه‌ی دیگر برویم، شامل می‌شود؛ همانند مسیرهای دریایی، راه‌های هوایی، رودخانه‌ها، کانال‌ها، خطوط راه‌آهن، ترن‌ها و قطارهای زیرزمینی (متروها)

شرایط آب و هوایی بر نحوه‌ی استفاده از مسیرها تأثیر می‌گذارد. مثلاً در مکان‌های برف‌گیر و یخ‌بنان، استفاده از جاده غیرممکن است و به جای آن مردم می‌توانند از هوایما یا وسایل دیگر استفاده کنند.

در زمان‌های قدیم، مردم فقط می‌توانستند از طریق نامه یا دیگر افراد در سایر نقاط جهان ارتباط برقرار کنند. نامه ممکن بود ماه‌ها طول بکشد تا به مقصد برسد. امروزه راه‌های متعددی برای ارتباط وجود دارد؛ مانند تلفن، نمابر (فاکس)، رایانه و...

نگارش فصل چهارم با عنوان «تغییرات سریع جهان»، بسیار زیبا، علمی و مدبرانه است. تاریخ در این فصل به شاهان سلسله‌ها اختصاص ندارد، بلکه با رویکردی تلفیقی، به تاریخ اقتصاد، فناوری، علم و فلسفه می‌پردازد. درباره‌ی چگونگی پیدایش پول و خط بحث می‌شود و از نام‌آوران چون سقراط و مارکس یاد می‌شود. تاریخ بیماری‌ها و نحوه‌ی رشد بهداشت و واکسیناسیون نیز آمده است.

خلاصه‌ی فصل ۴: بشر توانایی‌های بیشتری نسبت به موجودات دیگر روی کره‌ی زمین دارد. آن‌ها در بدن خود یک رایانه‌ی قوی به نام «مغز» دارند. انسان هم چنین توانایی‌های دیگری نیز دارد. از جمله چهار انگشت و یک شصت در هر دست دارد که ابزارهای بسیار مفیدی هستند.

توانایی تفکر برای حل مسئله و سپس ساختن ماشین‌هایی در کمک به انجام وظایف خودمان، از دیگر قابلیت‌های انسان است. در سراسر جهان، ابزارهای آموزشی پیشرفت کرده‌اند؛ مانند کتاب‌ها، مواد خواندنی و وسایل ارتباط جمعی شامل تلویزیون، رادیو، اینترنت و...

امروزه مردم می‌توانند به کره‌ی ماه بروند و روی آن قدم بزنند. در بسیاری از رشته‌ها مانند تاریخ، ریاضیات، جغرافیه، فلسفه و پزشکی کشفیات جدیدی روی داده است.

بیماری‌ها مضر هستند و می‌توانند کشته‌باشند. هند باستان در زمینه‌ی داروسازی و پزشکی پیشرفت بوده است. این فصل حاوی مطالب زیادی درباره‌ی راه‌های پیشرفت افراد است.

فصل پنجم با عنوان «زندگی در صلح و صفا»، با رویکردی جهانی به مباحث تاریخی و جغرافیایی می‌پردازد. هم‌چنین سازمان ملل و دستگاه‌های مرتبط با آن به تفکیک معرفی می‌شوند. از نکات جالب این فصل، پرداختن به جنگ ایران و عراق و نقش سازمان ملل در جلوگیری از جنگ‌هاست. در این فصل، نقش سازمان ملل در آوردن صلح و امنیت در عالم مورد بررسی قرار می‌گیرد. فصل پنجم از سه درس تشکیل شده است.

خلاصه‌ی فصل ۵: جنگ، فکر وحشتناکی است. جنگ با خود تخریب، نابودی و غم می‌آورد. تاریخ بشر از صدها جنگ در سراسر جهان حکایت دارد. طی قرن ۲۰، جنگ جهانی اول (۱۹۱۴-۱۹۱۸) و جنگ جهانی دوم (۱۹۳۹-۱۹۴۵) رخ داد که سبب تخریب فراوان، مرگ و میر و نقص عضو هزاران نفر شد.

تفاوت در مذاهب، تفکرات سیاسی و فلسفی غالباً به تضاد ملت‌ها منجر می‌شود. چگونه می‌توانیم از گذشته درس بگیریم و مشکلاتمان را حل کنیم؟ سازمان ملل متحد تلاش می‌کند که این کار را انجام دهد. سازمان‌ها و آژانس‌های متعدد سازمان ملل وظایف به خصوصی را ایفا می‌کنند.

در ششمین و آخرین فصل با عنوان «تاریخ حرکت‌های آزادی بخش هند» نقش استعمار و تاریخ حرکت‌های مدنی و استقلال طلبانه‌ی هند مورد بررسی قرار می‌گیرد و در این راه اصلاح‌طلبان و استعمارستیزان هند، به خصوص گاندی و نهریو، معرفی می‌شوند.

خلاصه‌ی فصل ۶: هند باستان سرزمینی باشکوه بوده است. تاریخ جذاب و طولانی هند از قرن ۱۲ تا ۱۷ میلادی، تحت سلطه‌ی مغول‌ها، همايون، اکبر، جهانگیر، شاه جهان و افراد دیگر، گذشته است.

واسکودوگاما و سیاحان پرتغالی در سال ۱۴۹۸ به کلکته رسیدند و بعد از آن، تجار اروپایی در قرن ۱۶ به تجارت با هند پرداختند. قوانین بریتانیا جای‌گزین قوانین امپراتوران

مغول شد.

پس از آن صدها جدال برای آزادی و استقلال رخ دادند. جدال‌ها برای بیش از ۱۰۰ سال به طول انجامیدند و در همین ایام بسیاری از اشخاص مهم ظهور کردند. در این فصل افراد مهم و حوادث دوران جدال برای استقلال هند بررسی می‌شوند.

واژه‌های مهم و جدید درس‌ها

فصل‌های ۱ و ۲:

خط استوا، نیم کره، نصف‌النهار و طول جغرافیایی، قطب شمال / جنوب، نصف‌النهار مبدأ، شبکه‌بندی، خط تغییر تاریخ یا روز، عرض جغرافیایی، نقشه‌ی طبیعی و سیاسی، نقشه‌های موضوعی، راهنما، مقیاس، فهرست علائم، درجه، سانتی‌گراد، بارش، سنج، بادسنج، سلسیوس، فشارسنج، تبخیر، فانهایت، بادنا، رطوبت، دماسنج، آفتاب سنج، طوفان شن، حج، وادی، گردباد، کاروان، استوایی، جوامع کشاورزی، تاکستان، چادر نشین، مگس تسمه تسمه، کوتوله‌ها، گیار، علفزارهای آمریکایی جنوبی (pampas)، استپ‌ها، یونجه، فلات چمنزار، علفزار (Vald steppes)، کمباین خرمن‌کوب، جنگل‌های مخروطی، الوار، چوب‌پر، توندرا، کوه یخ (iceberg)، کلبه‌ی اسکیموها (igloo)، گوزن قطبی، چربی حیوانات (blubber)، شیرماهی، پنگوئن، بادهای فرعی (westerlies)، چوب پنبه (cork)، بادهای بسامان، عایق‌گذاری (insulation)، تاکستان، ماتادور (گاو‌باز)، گاو‌بازی.

فصل ۳: قطب‌نما (Compass)، پروانه یا ملخ (Screw)، تندرو، راه زیر پل (under pass)، آزادراه، جاده‌ی عرضی (اتوبان)، پل هوایی، گذرگاه فرعی (bypass)، ترافیک، لوکوموتیو، تک ریل (monorail)، میراث، اصطکاک، مترو، ناگان، دیوار صوتی (Sound barrier)، سوانج (Collisions)، پردازشگر کلمات اینترنت، مورس (morse)، رایانه، شبکه‌ی گسترده‌ی جهانی (world wide web)، انتقال دادن (transmit)، رسانه‌های جمعی.

فصل ۴: دست نوشته‌ها، چرتکه، حروف الفبا، چوب خطها (nocthes)، خط میخی، دهدهی (decimal)، هیروگلیف (حروف تصویری)، مبادله کالا با کالا، ضرب سکه، حساب پس‌انداز جاری، راحت و آسان، چک (cheque)، شمش طلا، پول رایج، جعلی، اعتبار، امراض، سرطان، علم بهداشت، میکروبی‌شناسی، مسری، داروی بی‌هوشی، تشخیص، ژن، آنفولانزا، مسکن، تولیدمثل، اتر (ether)، عفونت‌آمیز، پیوند بافت، کلروفوم، داروی بی‌هوشی، واکسن‌ها، سطح کیفیت عمل‌های جراحی، مراقبت‌های پزشکی، بهداشت، تغذیه، جلوگیری و کنترل بیماری‌ها، انقلاب صنعتی، گازهای گلخانه‌ای، تولید انبوه، اخطار جهانی، ماشین‌نیزم (ماشینی شدن)، باران اسیدی، فیلسوف، تبعیض نژادی شوکران، برده‌داری، حقوق مدنی، جنگ مدنی، اعتراض غیرخوشونت آمیز، مارکسیزم.

فصل‌های ۵ و ۶: نماینده، منشور، بی‌سوادی، دبیر کل، تصویب کردن، دبیرخانه، قیمومیت، وتو، ریشه کن کردن، واکسیناسیون، شورای امنیت، مجمع عمومی، شورای اقتصادی و اجتماعی، شورای قیمومیت، دادگاه بین‌المللی، دبیرخانه، سازمان بین‌المللی کار، سازمان تغذیه و کشاورزی، یونسکو (سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی)، سازمان سلامت جهانی، یونسف (صندوق کودکان سازمان ملل)، متخصصان، تخصصی، آپارتاید (apartheid)، مرض سل، غیرمتعهدها، معاهده، فرماندار کل، سرپرستی کمپانی هند شرقی، جنبش اصلاحات، کاست (caset)، خادی و چرخا (نام نوعی از لباس‌های هندی)، میان‌رو، ساتیا‌گراها (اعتراض غیرخوشونت‌آمیز هندی).

پی‌نوشت

1. Gardner, N. (2006) Environmental studies. New Delhi, Oxford University Press.

۲. البته یادآور می‌شود، زبان انگلیسی در همه‌ی ایالت‌های کشور هند زبان رسمی نیست. به علاوه، ایالت‌ها در موارد متعددی از جمله تفاوت در مبلغ شهریه‌ی مدارس، میزان و ایام تعطیلات رسمی، یکسان عمل نمی‌کنند. بدین ترتیب، نوعی نظام آموزشی غیرمتمرکز در آن کشور حکم فرماست (بر گرفته از سایت دبیرخانه‌ی شورای عالی انقلاب فرهنگی: <http://www.Iran.culture.org/research/edupol/ country>)

۳. در نظام آموزشی هند، به واسطه‌ی آشنایی با زبان انگلیسی و استفاده از کتاب‌های انگلیسی زبانان سایر کشورها، کتاب‌های کار استاندارد و متنوعی وجود دارند که به تناسب نیاز و تشخیص مسئولان آموزشی انتخاب می‌شوند و مورد استفاده قرار می‌گیرند. در ضمن، سن شروع به تحصیل در پایه‌ی اول ابتدایی مدارس هندی، پایان پنج سالگی است.